

Deme László köszöntése*

Tisztelt Elnök Úr, tisztelt Ünnepe! kedves Kollégák! Nem szokás a köszöntő beszédhez mottót fűzni, ezúttal mégis illőnek érzem, hogy ide idézzem Deme László szép és igaz szavait: „A megemlékezés az emlékezet ébrentartása. Magunkat is megbecsüljük vele” (DEME LÁSZLÓTÓL id. BAGI ÁDÁMNÉ: B. FEJES KATALIN és R. MOLNÁR EMMA szerk., *Hipotézisek és realitások a lingvisztikában*. Szeged, 1996. 11).

A mai megemlékezésre, köszöntésre nem elsősorban és nem csupán az ünnepe! 80. születésnapja ad alkalmat, hanem a 60 éves életmű is, ugyanis éppen 60 évvel ezelőtt jelent meg egy 20 éves fiatalembernek, Deme Lászlónak három cikke a legtekintélyesebb magyar nyelvészeti folyóiratban, a Magyar Nyelvben. Két évvel később napvilágot látott első monográfiája is (A hangátvetés a magyarban) a Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai sorozatban. — S ezzel elindult egy nem akármilyen tehetségű nyelvész életpályája.

Ha számot szeretnénk adni az azóta eltelt életútról, a több mint ötszáz tanulmányról és közel 30 kötetéről, meg kellene írunk a magyar nyelvészet utóbbi 60 évének történetét, hiszen szinte nincs olyan területe a nyelvtudománynak, amelyet Deme László ne gazdagított volna értékes és maradandó eredményekkel. Ilyen az általános nyelvészet, a szemantika, a szociolingvisztika, a pszicholingvisztika, a grammatika, a szövegtan, a nyelvtörténet, a nyelvjárástan, a nyelvjárástörténet, a nyelvföldrajz, a fonetika, a szóképzéstan, a regionális köznyelv, a helyesírás, a nyelv- és beszédművelés, az anyanyelvoktatás, sőt a névtan, a stilsztika és a nyelvfilozófia is.

Sokszínű tevékenységéről maga így nyilatkozik: „Alkalmazkodva a mindenkori lehetőségekhez, nem mindig azzal foglalkoztam, ami érdekelt; de mindig érdekelt az, amivel éppen foglalkoztam. Így munkálkodásom tematikusan változó — optimistábban szólva: változatos — lett; s az egyik részterületen kialakult szemléletem megtermékenyítően hatott a másakra, a többire: az átváltás sosem újratekintést jelentett számomra, csak a más területen való folytatást, továbbhaladást. (Ha nagyképűen hangzik is, így fogalmazhatnám: A változó intézményekbe magamat mindig sikerült magammal vinnem)” (in: BAKRÓ-NAGY MARIANNE — KONTRA MIKLÓS szerk., *A nyelvészetről — egyes szám első személyben*. Bp., 1991. 13).

A nyelvészek egy része elsősorban csak a funkciót vagy csak a konstrukciót szokta kutatni. Deme László azon ritka nyelvészek közé tartozik, aki a funkciót és a struktúrát (konstrukciót) egyforma figyelemmel, párhuzamosan vizsgálja, s azt tanítja: „... a nyelv születése pillanatától funkcionális rendszer, mely fejlődésében is mindig rendszerszerűen funkcionált, és funkcionálása

---

* Elhangzott a Magyar Nyelvtudományi Társaság 2001. november 13-i ülésén.

közben is rendszerszerűen fejlődött” (A beszéd és a nyelv. Bp., 1978. 6), tehát a nyelvi struktúrák elválaszthatatlanok a funkciótól, s ezt a nyelv leírásában figyelembe kell venni.

Munkáit nagy anyagismeret, a nyelvi adatok gazdagsága jellemzi, ugyanakkor a szintézisre való törekvés, az elméleti kérdések, az új utak és módszerek iránti érzékenység és fogékonyság is. Egész sor tanulmányában és nagyobb lélegzetű munkájában már másoknál jóval korábban leírt olyan nyelvi tényeket, melyeket később a nemzetközi szakirodalom is felfedezett és újdonságként ünnepelt. Még a szövegnyelvészet kialakulása előtt vizsgálni kezdte a mondat fölötti régiókat, s azt, hogy önálló mondataink egymástól független gondolatok kifejezői-e, vagy maguk is részei egy még nagyobb egységnek. S nem sokkal később „az egyes szövegtípusok (értekező próza, széppróza stb.) konnexitásának szintaktikai eszközrendszeréről világviszonylatban is elsőként közölt egzakt mutatókat” (BÉKÉSI: MNy. 1988: 244). Vagy: mire megjelent a mélységhipotézis (YNGVE), ő már kidolgozta a mondategység és a szintagmák szinteződésének és tömbösödésének elméletét. De megelőzte korát a nyelv és beszéd viszonyáról szóló összegzésével, valamint pragmatikai kutatásaival is.

Deme László nemcsak éles problémalátású, ötletgazdag, józan kritikai érzékű tudós, hanem kitűnő tanár, előadó és nagy hatású szónok is. Nem véletlen, hogy körülötte Szegeden — páratlan segítőkészsége eredményeként — olyan iskola alakult — az ő koncepciójára és kutatási eredményeire építve —, amely elsőként közelített funkcionális szempontból a magyar nyelvhez. Nehéz volna felmérni, hogy Szegeden, de másutt is hány oktatónak és kutatónak a szakmai fejlődésében, tudományos tevékenységében és előrehaladásában játszott fontos szerepet, hiszen szakmai és más kérdésekben is sokan és sokszor fordultak/fordultunk hozzá tanácsért, és sohasem hiába. Úgy gondolom, sőt tudom, hogy tanítványainak nemcsak a szegedi iskola tagjai vallják magukat. Mi is, többen (s magam is) a Mai Magyar Nyelvi Tanszéken.

Deme Lászlónak azonban nem csak a nyelvészek között vannak tanítványai, soha nem elégedett meg ugyanis azzal, hogy kutatásainak eredményeit csupán a nyelvtudomány művelőivel ossza meg. Mindig talált rá módot, hogy azt az érdeklődők szélesebb köre elé tárja, s közkinccsé tegye. Generációkat tanított és tanít ma is cikkeivel, előadásaival, rádiós és televíziós műsoraival, szakköri foglalkozásaival helyes nyelvszemléletre, nyelvhasználatra és szép magyar beszédre. Tudományával mindig az embert, a társadalmat kívánta szolgálni, mert ahogy maga írja: „A nyelvtudomány — a nyelv és a beszéd tudománya — akkor tölti be társadalmi hivatását, ha nemcsak vizsgálja a nyelvi rendszert és a kollektív beszédgyakorlatot, hanem segíti működésében és fejlődésében” (DEME LÁSZLÓtól id. BENCZIK VILMOS: Nyelvünk jövője, jövőnk nyelve. Bp., 1990. 123—4).

S teszi ezt olyan érthető, kristálytisztá logikájú szép magyar nyelven, melyben benne van a tanítványára figyelő tanár egyénisége, a tudatos fogalomalkotó találékonysága és szellemessége. S nemcsak kutat, tanít, hanem örködik, szól, figyelmeztet, s ha kell, harcol is a jó ügy érdekében. Néha, sajnos, hiába.

Sok mindenről lehetne, sőt kellene még szólnom. Például arról, amit egyszer már MIKOLA TIBOR egy másik kerek évforduló alkalmából fölvetett: hogy most, amikor világszerte nagy divatja van a mindent átfogó, mindent „megmagyarázó”, egyedül üdvözítő elméletek kovácsolásának, Deme László miért nem alkotott magának egyet. Ezt a kérdést MIKOLA helyesen így válaszolta meg: „mert (Deme) túlságosan jól ismeri a nyelvet, nemcsak egy-két oldalát, hanem valamennyi lényeges aspektusát, s tudja, hogy nem szabad egyik vagy másik részt kiragadni, abszolutizálni, s hogy nem szabad a múltat, a hagyományt és a jelent meg a jövőt egymással szembeállítani, mert ahogy egy helyen írja: »Nem igazi hagyomány az, ami folytatásra alkalmatlan, s nem igazi modernség, ami nem az addigiakból nő ki«” (Népr. és Nytud. 24-25. 1980-81: 10—1).

Deme László sokszor hangsúlyozta, hogy a nyelv, a nyelvi jelenségek mögött mindig az embert kereste. Munkáját, életét végignézve nekünk nem is kell keresnünk, hiszen előttünk áll az ember: Deme László, aki szüntelenül dolgozik, vitázik, keresi az újat, szolgálni kívánja a jót, s aki életét a szokott tömörséggel így foglalja össze: „Születtem, élek és meg fogok halni, mint minden

átlagember. A két szélső pont közötti időt munkával töltöm ki: ez a kenyerem, hivatásom, és kedvtelésem is egyszerre” (DEME LÁSZLÓTÓL id. MIKOLA TIBOR i. h. 8). S még valami: tudjuk, hogy fanyarkás öniróniával és humorral palástolt, olykor kemény szavai mögött segítőkész, melegszívű, igaz jóbarát rejtőzik.

Kedves Professzor Úr, örülünk, hogy az évforduló alkalmából eljött közénk, s így személyesen is tolmácsolhatjuk jókívánságainkat. Kívánunk jó egészséget, további alkotóerőt, és azt, hogy még sokáig dolgozzon a nyelv megismerésén, a nyelv és az emberek érdekében, mindnyájunk javára és a maga örömére. Isten éltesse sokáig!

KESZLER BORBÁLA